Iwona Roeske-Słomka

STRUKTURY WYDATKÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH EMERYTÓW I RENCISTÓW W LATACH 1993–2003

1. Uwagi wstępne

Zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych emerytów i rencistów istotnie różnią się od tego typu zachowań pozostałych grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych[1], ze względu na różnice w charakterze źródła utrzymania, strukturze demograficznej gospodarstw, charakterze powiązań rodzinnych oraz kondycji zdrowotnej osób wchodzących w skład gospodarstw.

Gospodarstwa domowe emerytów i rencistów stanowią więc specyficzną grupę ludności, której sytuację finansową często traktuje się jako wykładnik poziomu życia ludności w ogóle. Wydaje się więc, iż dodatkowo ten aspekt zwiększa wartość poznawczą empirycznych analiz struktur wydatków tej grupy ludności. Należy jednakże podkreślić, iż grupa gospodarstw domowych emerytów i rencistów, traktowana często w badaniach łącznie, także nie jest jednorodna również ze względu na różnice we wspomnianych cechach ekonomicznych i demograficzno-biologicznych tych gospodarstw. Chociażby dochód rozporządzalny na osobę, który stanowi podstawową determinantę poziomu i struktury wydatków, w gospodarstwach domowych emerytów jest wyraźnie wyższy niż w gospodarstwach rencistów. Na przykład w roku 2002 w gospodarstwach domowych emerytów wynosił on prawie 795 zł, zaś w gospodarstwach rencistów 546 zł.

Ponadto należy zwrócić uwagę na to, iż populacja rencistów z punktu widzenia podstawowej cechy demograficznej różnicującej wydatki, jaką jest wiek, stanowi zbiorowość znacznie bardziej zróżnicowaną niż populacja gospodarstw domowych emerytów. Kryterium bowiem wyodrębnienia populacji rencistów stanowi

[1] Zob. J. Kramer, *Konsumpcja w gospodarce rynkowej*, PWE, Warszawa 1997; I. Roeske-Słomka, *Dochody i wydatki gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993–1997*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2001.

stan zdrowia, a nie wiek, jak to w zasadzie bywa w przypadku gospodarstw domowych emerytów[2].

Teza o różnicach w zachowaniach konsumpcyjnych między gospodarstwami domowymi emerytów a gospodarstwami rencistów przede wszystkim winna znaleźć swoje potwierdzenie w empirycznej weryfikacji następujących hipotez badawczych:

- struktury wydatków na towary i usługi konsumpcyjne w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów różnią się;
- w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów występują różnice w strukturach wydatków na żywność, które stanowią dominującą część wydatków ogółem;
- zmiany, jakim podlegają w czasie struktury wydatków, dokonują się z różnym natężeniem w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów.

Celem niniejszego artykułu jest więc charakterystyka, a także określenie różnic w strukturach wydatków na towary i usługi konsumpcyjne między gospodarstwami domowymi emerytów i rencistów.

Materiał empiryczny, na którym oparto analizę, stanowiły publikowane informacje o poziomach wydatków na poszczególne dobra i usługi konsumpcyjne, pochodzące z ogólnopolskich badań budżetów gospodarstw domowych w latach 1993, 1997 i 2002. Przyjęty okres analizy znajduje swoje uzasadnienie przede wszystkim w aspekcie porównywalności danych, ze względu na stosowną metodę obserwacji budżetów gospodarstw domowych oraz sposób publikacji informacji. Wypada bowiem podkreślić, iż od 1993 roku (od którego w zasadzie stosuje się reprezentatywną technikę obserwacji gospodarstw domowych) do 1996 roku, w publikacjach zwierających wyniki tych badań, obie grupy gospodarstw domowych prezentowano łącznie. Dopiero począwszy od 1997 roku publikowane informacje o dochodach i wydatkach dostępne są także odrębnie dla tych grup gospodarstw domowych.

W niniejszym artykule podstawę wnioskowania stanowią więc oszacowane wskaźniki struktury wydatków na poszczególne grupy dóbr i usług w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne – zob. tab. 1, a także wskaźniki struktury wydatków na poszczególne dobra w ramach wydatków na żywność – zob. tab. 2. Dla obu rozpatrywanych ujęć wyznaczono także (na podstawie średniej geometrycznej[3]) średnioroczne tempo zmian oszacowanych wskaźników struktury. Na-

[2] Wypada nadmienić, iż wyodrębnienie grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstwa domowego dokonuje się na podstawie pojęcia głowy gospodarstwa domowego, za którą uważa się tę z osób spośród jego członków, która wyłącznie lub w przeważającej części dostarcza środków na utrzymanie danego gospodarstwa (bądź głównie tymi środkami rozporządza).

[3] Według wzoru: $g = \left(\sqrt[n-1]{\frac{x_n}{x_1}} - 1 \right)$, w którym: x_n jest wskaźnikiem struktury wydatków na określone dobro w końcowym okresie analizy, zaś x_1 w początkowym. Natomiast $n-1$ oznacza liczbę upływających lat dla rozpatrywanego okresu.

leży zauważyć, iż analizę przeprowadzono dla gospodarstw domowych emerytów i rencistów łącznie, a także odrębnie, bez uwzględniania oraz z uwzględnieniem liczby osób wchodzących w skład gospodarstw domowych tych grup.

2. Struktury wydatków na towary i usługi konsumpcyjne

Udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę jest bardzo wysoki i dla gospodarstw emerytów i rencistów ogółem wynosi od blisko 30 do prawie 55%, przy czym udział ten wzrasta wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym. Należy także zauważyć, że dla rozpatrywanego okresu odnotowano średnioroczne tempo spadku tego udziału od prawie 4 do 6%.

W gospodarstwach domowych rencistów udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem na towary i usługi konsumpcyjne na osobę jest wyższy niż w gospodarstwach domowych emerytów. Prawidłowość ta jest widoczna zarówno przy porównaniu tych grup gospodarstw domowych ogółem, jak i poszczególnych ich wielkości i w zasadzie, wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym, różnica ta wzrasta. Podobnie jak dla gospodarstw domowych emerytów i rencistów ogółem, tak i dla każdej z tych grup gospodarstw domowych odrębnie odnotowano w czasie spadek udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem na towary i usługi konsumpcyjne na osobę. Średnioroczne tempo spadku tego udziału dla grup gospodarstw domowych ogółem, a także jednoosobowych oraz czteroosobowych i liczniejszych (tj. pięcioosobowych a także sześcio i więcej osobowych), jest większe w gospodarstwach domowych emerytów niż rencistów. Jedynie w gospodarstwach domowych dwuosobowych kształtuje się ono mniej więcej na jednakowym poziomie (4,6%) w obu grupach gospodarstw domowych, zaś jeżeli chodzi o gospodarstwa domowe trzyosobowe, omawiane tempo spadku jest nieco wyższe w przypadku gospodarstw rencistów niż emerytów.

Drugim z kolei najwyższym udziałem w wydatkach ogółem na osobę na towary i usługi konsumpcyjne cechują się wydatki związane z użytkowaniem i wyposażeniem mieszkania, przy czym udział ten stanowi średnio od blisko 25 do 30%. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że we wszystkich analizowanych przekrojach gospodarstw domowych, tj. według grupy społeczno-ekonomicznej oraz ich wielkości, w czasie odnotowano wzrost udziału tych wydatków w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę. Jednakże, jakkolwiek wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym spada udział wydatków na użytkowanie i wyposażenie mieszkania w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, to specyficzne jest to, iż średnioroczne tempo wzrostu udziału tych wydatków w gospodarstwach domowych emerytów jest najwyższe w przypadku

gospodarstw pięcioosobowych (prawie 6% rocznie), zaś w przypadku gospodarstw rencistów – trzy- i czteroosobowych (na poziomie ok. 4% rocznie). Podkreślenia wymaga fakt, iż udział wydatków na użytkowanie i wyposażenie mieszkania w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę w gospodarstwach ogółem oraz według wielkości gospodarstw domowych jest na ogół niższy w gospodarstwach rencistów niż emerytów.

Udział wydatków na odzież i obuwie w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, w rozpatrywanych gospodarstwach domowych, kształtuje się na poziomie od prawie 4 do 8%, przy czym generalnie wzrasta on wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym. Wypada również zauważyć, iż udziały wydatków na odzież i obuwie w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę kształtują się mniej więcej na takich samych poziomach w gospodarstwach domowych emerytów co rencistów. Ponadto dla wszystkich rozpatrywanych rodzajów gospodarstw domowych odnotowano w czasie dość wysokie tempo spadku udziału tych wydatków i na przykład w gospodarstwach domowych emerytów sześcio- i więcej osobowych wynosiło ono średniorocznie ponad 10%.

Udziały wydatków na zdrowie w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę kształtują się na poziomie od 5 do niewiele ponad 10%, przy czym w gospodarstwach domowych rencistów zaobserwowano ich spadek wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym. W przypadku gospodarstw domowych emerytów podobna tendencja wystąpiła jedynie w gospodarstwach domowych czteroosobowych i mniejszych.

Zdecydowanie niższe od udziałów wydatków na zdrowie w wydatkach ogółem na towary i usługi konsumpcyjne są udziały wydatków na higienę osobistą. W żadnym z rozpatrywanych rodzajów gospodarstw domowych nie przekroczyły one 4%. Podkreślenia wymaga fakt, iż o ile w przypadku udziału wydatków na zdrowie, w czasie odnotowano ich wzrost, to w przypadku udziałów wydatków na higienę osobistą – spadki. Na przykład w gospodarstwach domowych jednoosobowych zarówno emerytów, jak i rencistów średniorocznie o ponad 9%. Wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwach domowych tempa spadku udziału tych wydatków maleją, co jest szczególnie widoczne w przypadku gospodarstw rencistów. W gospodarstwach domowych rencistów udziały wydatków na zdrowie oraz na higienę osobistą w wydatkach na towary i usługi konsumpcyjne na osobę są na ogół niższe niż w gospodarstwach domowych emerytów.

W jednoosobowych gospodarstwach domowych emerytów i rencistów udziały wydatków na transport i łączność w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę zajmują miejsce między udziałami wydatków na zdrowie a udziałami wydatków na higienę osobistą. Natomiast w gospodarstwach domowych liczniejszych są one zdecydowanie wyższe od udziału wydatków na zdrowie. W czasie, we wszystkich przypadkach, tj. w odniesieniu do wszystkich wielkości gospodarstw domowych, odnotowano wzrost udziału tych wydatków, średniorocznie w prze-

dziale od ponad 4 do prawie 15%, przy czym zdecydowanie na wyższym poziomie w gospodarstwach rencistów niż emerytów.

Udziały wydatków na rekreację i kulturę w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów wszystkich wielkości, są wyraźnie wyższe niż udziały wydatków na higienę osobistą. Ponadto można zauważyć, że w gospodarstwach domowych emerytów, a także rencistów trzyosobowych i mniejszych, udziały wydatków na rekreację i kulturę są niższe niż udziały wydatków na zdrowie. W gospodarstwach domowych liczniejszych relacje te kształtują się różnie. Średnioroczne tempo wzrostu udziału wydatków na rekreację i kulturę w gospodarstwach domowych małych, tj. czteroosobowych i mniejszych, jest niższe w gospodarstwach emerytów niż rencistów, natomiast w gospodarstwach domowych liczniejszych odwrotnie – wyraźnie wyższe w przypadku gospodarstw emerytów.

W gospodarstwach domowych emerytów i rencistów ogółem wydatki na edukację stanowią średnio około pół procent wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, przy czym w gospodarstwach domowych jednoosobowych są one prawie równe zeru. W pierwszym okresie badania, tj. w 1993 r., w gospodarstwach domowych emerytów, a także rencistów, wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie można zaobserwować wzrost udziału tych wydatków w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę. W odniesieniu do 2002 roku prawidłowość ta może być obserwowana jedynie w przedziale gospodarstw domowych od jedno- do czteroosobowych. Dla 2002 roku, stwierdzono bowiem w przypadku gospodarstw pięcio- oraz sześcio- i więcej osobowych, zarówno jeżeli chodzi o gospodarstwa domowe emerytów, jak i rencistów, spadek udziału wydatków na edukację w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, w porównaniu z gospodarstwami mniejszymi. Szczególnego podkreślenia wymaga fakt występowania generalnie wysokiego tempa średniorocznego spadku udziału tych wydatków w wydatkach ogółem na osobę, w gospodarstwach domowych rencistów. Natomiast w gospodarstwach emerytów dla niektórych ich wielkości odnotowano wzrosty, zaś dla innych nawet bardzo wysokie spadki średniorocznych zmian udziału tych wydatków w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę. Należy także podkreślić, iż udział wydatków na edukację w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę w pierwszym rozpatrywanym okresie, tj. w 1997 roku, w gospodarstwach domowych dwuosobowych i liczniejszych był wyższy w gospodarstwach rencistów niż emerytów, natomiast w 2002 roku relacja ta dotyczyła tylko gospodarstw domowych jedno- i dwuosobowych. Jeżeli zaś chodzi o gospodarstwa domowe trzyosobowe i liczniejsze, to w 2002 r. była ona odwrotna: ów udział był wyższy w przypadku gospodarstw emerytów. Generalnie niskie wydatki na edukację spowodowane są strukturą demograficzną badanych gospodarstw, wyrażającą się wysokim udziałem osób starszych, tj. osób o zakończonej edukacji.

Stwierdzając, iż wydatki na alkohol i inne używki stanowią stosunkowo niewysoki procent ogólnych wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę, należy jednocześnie ze względu na specyfikę tych dóbr podkreślić, iż analizowany wskaźnik udziału uwzględnia również dzieci oraz osoby niepełnoletnie, a tym samym zaniża faktyczny poziom ich spożycia przez osoby dorosłe[4]. Zatem udział wydatków na alkohol i inne używki w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę stanowi od 1,5 do prawie 4%, przy czym udział ów w gospodarstwach domowych stosunkowo nielicznych, tj. czteroosobowych i mniejszych, jest wyraźnie wyższy w gospodarstwach rencistów niż emerytów. W obu rozpatrywanych okresach w gospodarstwach domowych emerytów stosunkowo najwyższym udziałem wydatków na alkohol i inne używki cechowały się gospodarstwa pięcioosobowe, z tym jednakże, iż w przypadku tych gospodarstw odnotowano średnioroczne tempo spadku tego udziału wynoszące 1,7%. W przypadku gospodarstw rencistów uderza to, iż w gospodarstwach jednoosobowych miał miejsce średnioroczny wzrost udziału tych wydatków o ponad 2,5%, a w pięcioosobowych o ponad 1,5%, jednakże przy wyższym udziale tych wydatków na osobę niż w jednoosobowych. W gospodarstwach domowych rencistów pozostałych wielkości wystąpiły spadki udziałów wydatków na alkohol średniorocznie od 0,5 do prawie 2%.

3. Struktury wydatków na żywność

Jak stwierdzono, w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów wydatki na żywność stanowią stosunkowo bardzo wysoki procent ogółu wydatków na towary i usługi konsumpcyjne na osobę. Z kolei w ogóle wydatków na żywność na osobę zdecydowanie najwyższy udział, obserwowany we wszystkich badanych przekrojach gospodarstw domowych emerytów i rencistów, mają wydatki na mięso, kształtujący się na poziomie około 30%. Charakterystyczne jest to, że udział wydatków na mięso w ogóle wydatków na żywność jest mniej więcej taki sam w gospodarstwach domowych rencistów jak emerytów oraz to, iż wielkość tych gospodarstw domowych nie różnicuje wysokości tego udziału.

Drugą i trzecią pozycję w ogóle wydatków na żywność na osobę, o mniej więcej jednakowych udziałach, stanowią wydatki na nabiał oraz na pieczywo i pozostałe produkty zbożowe. Generalnie, udział wydatków na pieczywo i produkty zbożowe w gospodarstwach domowych rencistów jest nieco wyższy niż w gospodarstwach emerytów. Natomiast jeżeli chodzi o udziały wydatków na nabiał, to generalnie

[4] Z drugiej jednak strony należy zauważyć, iż problem ten, ze względu na strukturę wiekową osób w gospodarstwach domowych, dotyczy w znacznie większym stopniu pozostałych grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych.

w obu typach gospodarstw domowych są one takie same. Obie relacje widoczne są także według wielkości gospodarstw domowych.

Kolejną pozycję w ogólnych wydatkach na żywność na osobę, kształtującą się w przedziale od 10 do niespełna 13%, zajmują wydatki na warzywa. Generalnie są one nieco wyższe w gospodarstwach domowych rencistów niż emerytów, z wyjątkiem gospodarstw domowych jednoosobowych, dla których ta relacja jest odwrotna. Można także zauważyć, iż wielkość gospodarstw domowych nie różnicuje wysokości udziału wydatków na warzywa na osobę w ogóle wydatków na żywność i to zarówno jeżeli chodzi o gospodarstwa domowe emerytów, jak i rencistów.

Udziały wydatków na owoce oraz na oleje i pozostałe tłuszcze są mniej więcej jednakowe i zawierają się w przedziale od 3,5 do 7,5% ogółu wydatków na żywność na osobę. Można zaobserwować, iż udziały wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze dla gospodarstw domowych ogółem są wyższe w gospodarstwach rencistów niż emerytów, a w przypadku udziału wydatków na owoce – odwrotnie. Relacje te widoczne są w zasadzie także w gospodarstwach domowych poszczególnych wielkości. Należy podkreślić, iż w gospodarstwach domowych rencistów wszystkich wielkości udziały wydatków na owoce są niższe niż udziały wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze, przy czym różnice między nimi wzrastają wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw domowych. Natomiast jeżeli chodzi o gospodarstwa domowe emerytów, to wypada zauważyć dla pierwszego okresu analizy, tj. dla roku 1993, występowanie wyższego udziału wydatków na owoce niż na oleje i pozostałe tłuszcze w gospodarstwach domowych małych, tj. jedno- i dwuosobowych, zaś w przypadku gospodarstw domowych większych – odwrotnie: wyższego udziału wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze niż na owoce w ogóle wydatków na żywność na osobę. W drugim okresie analizy, tj. w 2002 r., nieco wyższe udziały wydatków na owoce niż na oleje i pozostałe tłuszcze widoczne są w gospodarstwach domowych emerytów trzy- i czteroosobowych.

Wydatki na cukier i wyroby cukiernicze stanowią około 6% ogólnych wydatków na żywność na osobę i generalnie są nieco niższe w gospodarstwach domowych rencistów. W obu rozpatrywanych okresach wielkość gospodarstw domowych w zasadzie nie różnicowała wysokości udziału wydatków na cukier i wyroby cukiernicze, i to zarówno jeżeli chodzi o gospodarstwa emerytów, jak i rencistów.

Najniższym udziałem w ogóle wydatków na żywność na osobę, zawierającym się w przedziale od poniżej dwóch do niespełna 4%, cechują się wydatki na ryby, przy czym w gospodarstwach domowych wszystkich wielkości są one wyraźnie niższe w gospodarstwach rencistów niż emerytów. Należy także podkreślić, iż w gospodarstwach domowych rencistów, wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie spada udział wydatków na ryby na osobę w ogóle wydatków na żywność na osobę. W odniesieniu do gospodarstw domowych emerytów, relacja ta jest wi-

doczna w obu rozpatrywanych okresach, jednakże z wyłączeniem gospodarstw domowych dwuosobowych, w przypadku których występuje stosunkowo najwyższy udział tych wydatków w ogóle wydatków na żywność na osobę.

Generalnie, w czasie nastąpił najwyższy wzrost udziału wydatków na pieczywo i produkty zbożowe, a kolejno na: ryby, warzywa, nabiał oraz mięso, przy czym tempo wzrostu udziału wydatków na pieczywo i produkty zbożowe, ryby oraz mięso było wyższe w gospodarstwach domowych emerytów niż rencistów, zaś w przypadku pozostałych dóbr odwrotnie. Jeżeli chodzi o udział wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze w ogóle wydatków na żywność na osobę, to w czasie, dla gospodarstw domowych ogółem, odnotowano ich spadek, przy czym silniejszy w gospodarstwach rencistów niż emerytów. Wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwach domowych zaobserwowano spadek tempa wzrostu udziału wydatków na pieczywo i produkty zbożowe zarówno w gospodarstwach domowych emerytów, jak i rencistów. Ponadto dla gospodarstw domowych emerytów stwierdzono wzrost tempa spadku wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie. W przypadku gospodarstw domowych rencistów obserwuje się taką samą tendencję, jednakże z wyłączeniem gospodarstw pięcioosobowych. Można także zauważyć, iż tempo wzrostu udziału wydatków na pieczywo i produkty zbożowe w gospodarstwach domowych wszystkich wielkości jest wyraźnie wyższe w gospodarstwach emerytów niż rencistów oraz że z wyjątkiem gospodarstw pięcioosobowych tempo spadku udziału wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze jest zdecydowanie silniejsze w gospodarstwach domowych rencistów niż emerytów.

4. Wnioski i uwagi końcowe

W związku z zaobserwowaną strukturą wydatków na żywność, głównie w świetle wysokiego udziału wydatków na mięso, a bardzo niskiego na ryby (wobec w zasadzie porównywalności cen na te artykuły), nasuwa się pytanie o racjonalność odżywiania się tej grupy gospodarstw domowych[5]. Kwestia oceny w tym względzie powinna jednak wynikać z opinii lekarzy – dietetyków.

Podsumowując jednakże wyniki przeprowadzonej analizy, wypada generalnie stwierdzić występowanie splotu niekorzystnych spostrzeżeń. Przede wszystkim uderza nadmiernie wysoki udział wydatków na żywność w ogóle wydatków na towary i usługi konsumpcyjne (wynoszący w niektórych przypadkach ponad 50%), a także bardzo wysoki udział wydatków ponoszonych na mieszkanie (dochodzący

[5] Stwierdzono, iż istotny wpływ na zróżnicowanie spożycia artykułów żywnościowych ma grupa społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych. Dochód natomiast nie różnicuje w sposób znaczący struktury spożycia artykułów żywnościowych. Zob. J. Więcek, D. Zaborowska, *Spożycie żywności w polskich gospodarstwach domowych*, „Wiadomości Statystyczne" 2002/4.

Tab. 1. Struktura wydatków na towary i usługi konsumpcyjne w % oraz średnioroczne tempo zmian (g)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa emerytów i rencistów			Gospodarstwa emerytów			Gospodarstwa rencistów		
	1993	2002	g	1997	2002	g	1997	2002	g
Gospodarstwa ogółem									
Żywność i napoje bezalkoholowe	46,28	32,92	–3,71	40,86	31,68	–4,96	44,75	35,63	–4,46
Żywność	44,86	30,86	–4,07	39,08	29,62	–5,39	42,86	33,56	–4,77
Napoje alkoholowe i inne używki	2,41	2,86	1,92	2,70	2,64	–0,45	3,32	3,33	0,06
Odzież i obuwie	5,44	4,01	–3,33	5,54	3,94	–6,59	5,62	4,15	–5,88
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	24,36	29,93	2,31	27,09	30,72	2,55	25,51	28,18	2,01
Zdrowie	5,10	7,88	4,95	6,63	8,28	4,55	5,84	7,02	3,75
Higiena osobista	3,39	2,14	–4,98	3,11	2,16	–7,03	3,08	2,11	–7,29
Transport i łączność	6,51	10,05	4,94	7,53	10,06	5,96	5,95	10,03	11,01
Rekreacja i kultura	4,27	5,40	2,64	4,51	5,66	4,65	3,87	4,82	4,49
Edukacja	0,49	0,62	2,65	0,53	0,59	2,17	1,16	0,69	–9,87
Gospodarstwa jednoosobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	42,86	29,47	–4,08	40,02	28,52	–6,55	40,55	31,29	–5,05
Żywność	41,50	27,53	–4,46	38,33	26,64	–7,02	38,77	29,24	–5,49
Napoje alkoholowe i inne używki	1,49	1,87	2,56	1,81	1,69	–1,36	1,95	2,22	2,63
Odzież i obuwie	4,44	3,25	–3,41	4,28	3,21	–5,59	4,19	3,32	–4,55
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	29,86	35,53	1,95	32,17	35,86	2,20	32,89	34,89	1,19
Zdrowie	5,97	10,04	5,95	7,96	10,04	4,75	7,98	10,05	4,72
Higiena osobista	3,58	2,00	–6,26	3,30	2,04	–9,17	3,18	1,90	–9,79
Transport i łączność	5,01	7,84	5,10	4,99	7,97	9,82	3,87	7,58	14,39
Rekreacja i kultura	4,56	5,29	1,66	4,34	5,63	5,34	4,03	4,63	2,81
Edukacja	0,05	0,05	0,00	0,04	0,01	–24,21	0,00	0,12	
Gospodarstwa dwuosobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	46,26	32,39	–3,88	40,30	31,74	–4,66	43,96	34,58	–4,69

cd. tab. 1

Wyszczególnienie	Gospodarstwa emerytów i rencistów			Gospodarstwa emerytów			Gospodarstwa rencistów		
	1993	2002	g	1997	2002	g	1997	2002	g
Napoje alkoholowe i inne używki	2,57	2,97	1,62	2,64	2,73	0,67	3,88	3,80	–0,42
Odzież i obuwie	5,33	3,79	–3,72	5,21	3,82	–6,02	5,35	3,68	–7,21
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	24,25	30,80	2,69	27,28	31,40	2,85	26,06	28,77	2,00
Zdrowie	5,54	9,07	5,63	7,14	9,32	5,47	6,57	8,21	4,56
Higiena osobista	3,28	2,04	–5,14	2,99	2,06	–7,18	3,06	1,95	–8,62
Transport i łączność	6,84	9,94	4,24	7,92	9,83	4,42	6,17	10,30	10,79
Rekreacja i kultura	3,99	5,36	3,33	4,50	5,54	4,25	3,85	4,77	4,38
Edukacja	0,11	0,17	4,96	0,12	0,08	–7,79	0,50	0,49	–0,40
Gospodarstwa trzyosobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	47,17	33,02	–3,89	41,06	31,84	–4,96	45,77	35,29	–5,07
Żywność	45,73	30,97	–4,24	39,23	29,78	–5,36	43,80	33,28	–5,35
Napoje alkoholowe i inne używki	2,95	3,17	0,80	3,49	2,90	–3,64	3,89	3,69	–1,05
Odzież i obuwie	5,95	4,32	–3,49	6,43	4,28	–7,82	6,69	4,40	–8,04
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	21,73	27,89	2,81	24,64	28,53	2,98	21,96	26,65	3,95
Zdrowie	4,32	6,11	3,93	5,36	6,42	3,68	4,28	5,52	5,22
Higiena osobista	3,37	2,26	–4,34	3,13	2,28	–6,14	3,08	2,23	–6,25
Transport i łączność	7,19	11,48	5,34	8,28	11,39	6,59	8,02	11,65	7,75
Rekreacja i kultura	4,67	5,71	2,26	5,15	6,01	3,14	4,13	5,13	4,43
Edukacja	1,09	1,52	3,76	1,25	1,65	5,71	1,95	1,29	–7,93
Gospodarstwa czteroosobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	49,18	34,77	–3,78	41,59	32,30	–4,93	47,20	37,58	–4,46
Żywność	47,70	32,67	–7,29	39,84	30,17	–5,41	45,29	35,51	–4,75
Napoje alkoholowe i inne używki	2,87	3,26	2,58	3,07	3,14	0,45	3,75	3,40	–1,94
Odzież i obuwie	7,05	4,84	–7,25	7,72	4,76	–9,22	6,65	4,93	–5,81
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	18,18	25,19	6,74	23,48	25,32	1,52	20,54	25,04	4,04

Zdrowie	3,31	4,98	8,51	3,77	5,30	7,05	4,02	4,61	2,78
Higiena osobista	3,67	2,36	–8,45	3,22	2,35	–6,11	3,01	2,36	–4,75
Transport i łączność	8,03	12,55	9,34	10,06	13,69	6,36	6,80	11,26	10,61
Rekreacja i kultura	4,91	5,52	2,37	4,27	5,79	6,28	3,68	5,22	7,24
Edukacja	1,81	1,69	–1,36	1,91	2,17	2,59	2,22	1,14	–12,48
Gospodarstwa pięcioosobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	50,67	37,19	–6,00	46,37	35,10	–5,42	49,56	40,09	–4,15
Żywność	49,17	35,03	–6,56	44,31	32,92	–5,77	47,70	37,96	–4,47
Napoje alkoholowe i inne używki	2,84	3,57	4,68	3,72	3,41	–1,73	3,51	3,79	1,55
Odzież i obuwie	6,75	5,13	–5,34	6,82	4,88	–6,48	6,34	5,47	–2,91
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	20,00	24,58	4,21	19,91	26,45	5,85	19,97	21,99	1,95
Zdrowie	3,34	4,69	7,03	4,50	4,96	1,97	3,77	4,31	2,71
Higiena osobista	3,32	2,49	–5,59	3,70	2,62	–6,67	3,07	2,31	–5,53
Transport i łączność	6,53	11,00	10,99	7,88	10,76	6,43	6,79	11,34	10,80
Rekreacja i kultura	4,13	5,12	4,39	3,96	5,49	6,75	3,51	4,61	5,60
Edukacja	1,61	1,25	–4,94	2,07	1,53	–5,87	2,80	0,85	–21,21
Gospodarstwa sześcio- i więcej osobowe									
Żywność i napoje bezalkoholowe	54,96	42,97	–4,80	47,14	40,11	–3,18	53,08	47,13	–2,35
Żywność	53,65	40,70	–5,38	45,40	37,74	–3,63	51,32	45,01	–2,59
Napoje alkoholowe i inne używki	2,73	3,37	4,30	3,38	3,39	0,06	3,46	3,35	–0,64
Odzież i obuwie	6,60	5,00	–5,40	8,38	4,88	–10,25	7,06	5,17	–6,04
Użytkowanie i wyposażenie mieszkania	17,82	21,77	4,09	19,59	22,43	2,74	18,22	20,83	2,71
Zdrowie	2,64	4,67	12,08	4,02	5,13	5,00	3,63	4,00	1,96
Higiena osobista	3,22	2,40	–5,71	3,07	2,41	–4,73	2,82	2,38	–3,34
Transport i łączność	6,02	9,18	8,81	7,48	9,90	5,77	4,96	8,14	10,42
Rekreacja i kultura	2,93	5,05	11,50	3,73	5,65	8,66	3,30	4,17	4,79
Edukacja	1,81	0,70	–17,30	2,37	0,71	–21,42	3,20	0,68	–26,64

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w latach 1993, 1997, 2002*, GUS, Warszawa.

Tab. 2. Struktura wydatków na żywność w % oraz średnioroczne tempo zmian (g)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa emerytów i rencistów			Gospodarstwa emerytów			Gospodarstwa rencistów		
	1993	2002	g	1997	2002	g	1997	2002	g
Gospodarstwa ogółem									
Pieczywo i produkty zbożowe	13,08	17,32	3,17	13,48	16,87	4,59	15,22	18,18	3,62
Mięso	31,69	30,64	–0,37	29,34	30,64	0,87	29,37	30,62	0,84
Ryby	2,48	3,17	2,77	2,85	3,39	3,53	2,35	2,77	3,34
Nabiał	14,89	15,46	0,42	14,34	15,44	1,49	14,23	15,51	1,74
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,50	5,99	–0,90	6,40	5,95	–1,45	6,87	6,06	–2,48
Owoce	5,81	6,01	0,38	6,52	6,37	–0,46	5,26	5,31	0,19
Warzywa	12,02	11,99	0,03	10,85	11,89	1,85	11,01	12,19	2,06
Cukier i wyroby cukiernicze	6,01	6,08	0,13	6,07	6,17	0,33	5,84	5,89	0,17
Gospodarstwa jednoosobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	12,92	17,31	3,30	13,51	17,25	5,01	14,18	17,41	4,19
Mięso	29,26	28,52	–0,28	26,19	28,21	1,50	27,30	29,06	1,26
Ryby	2,31	3,15	3,51	2,78	3,24	3,11	2,48	3,00	3,88
Nabiał	15,36	15,94	0,41	14,98	15,97	1,29	14,53	15,87	1,78
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,81	6,39	–0,70	6,60	6,34	–0,80	7,03	6,48	–1,62
Owoce	6,43	6,85	0,71	7,42	7,19	–0,63	6,64	6,27	–1,14
Warzywa	11,39	12,10	0,67	11,02	12,19	2,04	10,85	11,92	1,90
Cukier i wyroby cukiernicze	6,24	6,36	0,21	6,20	6,30	0,32	5,95	6,48	1,72
Gospodarstwa dwuosobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	12,61	16,54	4,38	12,98	16,28	4,63	14,30	17,34	3,93

Mięso	32,73	31,23	–0,52	29,79	31,16	0,90	30,66	31,46	0,52
Ryby	2,70	3,59	3,22	3,03	3,74	4,30	2,65	3,12	3,32
Nabiał	14,67	15,17	0,37	13,97	15,20	1,70	13,87	15,05	1,65
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,35	5,97	–0,68	6,23	5,93	–0,98	6,73	6,09	–1,98
Owoce	5,90	6,32	0,77	6,74	6,57	0,51	5,29	5,53	0,89
Warzywa	12,14	11,94	–0,18	11,05	11,79	1,30	11,13	12,41	2,20
Cukier i wyroby cukiernicze	5,90	6,00	0,19	6,08	6,13	0,16	5,87	5,61	–0,90
Gospodarstwa trzyosobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	13,08	17,19	3,08	13,53	16,69	4,29	15,20	18,04	3,49
Mięso	32,93	31,75	–0,40	31,14	31,79	0,41	30,17	31,68	0,98
Ryby	2,50	3,12	2,49	2,78	3,28	3,36	2,37	2,83	3,61
Nabiał	14,53	15,01	0,36	14,30	14,87	0,78	14,12	15,26	1,56
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,27	5,97	–0,54	6,45	5,94	–1,63	6,82	6,03	–2,43
Owoce	5,36	5,61	0,51	6,01	6,02	0,03	4,85	4,89	0,16
Warzywa	12,30	12,11	–0,17	10,41	12,09	3,04	11,10	12,15	1,82
Cukier i wyroby cukiernicze	5,67	5,85	0,35	5,82	5,97	0,51	5,65	5,63	–0,07
Gospodarstwa czteroosobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	13,58	18,02	3,19	14,56	17,51	3,76	16,20	18,53	2,72
Mięso	31,86	30,97	–0,31	30,36	31,10	0,48	30,19	30,84	0,43
Ryby	2,13	2,83	3,21	2,68	3,09	2,89	2,03	2,57	4,83
Nabiał	14,75	15,60	0,62	14,55	15,45	1,21	14,07	15,74	2,27
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,45	5,76	–1,25	6,62	5,68	–3,02	6,86	5,83	–3,20
Owoce	5,59	5,43	–0,32	5,76	5,74	–0,07	4,79	5,12	1,34
Warzywa	12,42	12,03	–0,35	9,87	11,87	3,76	10,90	12,19	2,26

cd. tab. 2

Wyszczególnienie	Gospodarstwa emerytów i rencistów			Gospodarstwa emerytów			Gospodarstwa rencistów		
	1993	2002	g	1997	2002	g	1997	2002	g
Gospodarstwa pięcioosobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	14,60	18,59	2,72	15,07	17,83	3,42	17,13	19,49	2,62
Mięso	30,82	30,67	–0,05	29,15	31,20	1,37	28,97	30,05	0,73
Ryby	2,04	2,61	2,78	2,29	2,91	4,91	1,84	2,24	4,01
Nabiał	15,67	15,54	–0,09	14,49	15,68	1,59	14,00	15,37	1,88
Oleje i pozostałe tłuszcze	6,93	5,66	–2,22	6,57	5,64	–3,01	6,56	5,71	–2,74
Owoce	4,94	5,20	0,57	5,45	5,41	–0,15	4,33	4,94	2,67
Warzywa	11,65	11,71	0,06	10,89	11,38	0,88	11,25	12,10	1,47
Cukier i wyroby cukiernicze	6,37	6,46	0,16	6,41	6,43	0,06	5,99	6,49	1,62
Gospodarstwa sześcio- i więcej osobowe									
Pieczywo i produkty zbożowe	16,82	20,15	2,03	16,46	19,40	3,34	18,66	21,05	2,44
Mięso	28,62	29,39	0,30	29,72	29,50	–0,15	27,56	29,27	1,21
Ryby	1,83	1,94	0,65	1,99	2,04	0,50	1,79	1,83	0,44
Nabiał	15,65	16,90	0,86	15,65	17,21	1,92	15,47	16,51	1,31
Oleje i pozostałe tłuszcze	7,12	5,68	–2,48	6,85	5,53	–4,19	7,49	5,88	–4,72
Owoce	4,41	4,46	0,13	3,57	4,84	6,28	3,61	4,01	2,12
Warzywa	12,63	11,96	–0,60	10,62	11,69	1,94	10,65	12,28	2,89
Cukier i wyroby cukiernicze	6,99	6,32	–1,11	6,23	6,64	1,28	6,46	5,93	–1,70

Źródło: Jak tab. 1.

do 30%)[6], przy czym w czasie stwierdzono spadek udziału wydatków na żywność, a wzrost wydatków na użytkowanie i wyposażenie mieszkania[7]. Jako zjawisko wysoce negatywne musi być uznany bardzo niski udział wydatków na higienę osobistą (mniej niż 4%), a także na edukację (mniej niż 1%). Dodatkowo niepokojący jest fakt odnotowanego w czasie wzrostu udziału wydatków na zdrowie i spadku już i tak bardzo niskich, jak stwierdzono, udziałów wydatków na higienę i edukację. Należy także podkreślić, iż w czasie zaobserwowano wzrost udziału wydatków na napoje alkoholowe i inne używki oraz na rekreację i kulturę. W świetle poczynionych spostrzeżeń wydaje się, iż można sformułować tezę, że grupy gospodarstw domowych emerytów i rencistów funkcjonują w ramach restrykcyjnego przymusu ekonomicznego znajdującego wyraz w niekorzystnej i pogarszającej się strukturze wydatków.

Bibliografia

Fajczak-Kowalska A., *Modele struktury wydatków*, „Wiadomości Statystyczne" 2001/3.

Gorczyca M., *Wydatki gospodarstw domowych na mieszkanie w Polsce i wybranych krajach*, GUS, Warszawa 1995.

Kramer J., *Konsumpcja w gospodarce rynkowej*, PWE, Warszawa 1997.

Kulesza H., *Wydatki na mieszkanie (na podstawie GUS-owskich badań budżetów domowych)*, IGM, Warszawa 1997.

Niemczyk A., *Zróżnicowanie konsumpcji w zależności od wysokości dochodu*, „Wiadomości Statystyczne" 1999/6.

Roeske-Słomka I., *Dochody i wydatki gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993–1997*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2001.

Roeske-Słomka I., *Struktury wydatków gospodarstw domowych w dochodach rozporządzalnych*, Zeszyt Naukowy nr 22, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2002.

Więcek J., Fajczak-Kowalska A., *Zróżnicowanie wydatków w polskich gospodarstwach domowych w latach 1993–1996*, „Wiadomości Statystyczne" 1999/9.

Więcek J., Zaborowska D., *Spożycie żywności w polskich gospodarstwach domowych*, „Wiadomości Statystyczne" 2002/4.

Zajenkowska-Kozłowska A., *Zdrowie w rodzinie i wydatki na ochronę zdrowia w 1994 r.*, GUS, Warszawa 1996.

[6] Ustalono, że jeżeli średni poziom wydatków na mieszkanie na osobę przyjąć za 100%, to w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów (łącznie) wynosił on w 1993 r. 112%, a w 1994 r. 113%. W porównaniu z innymi państwami, w tym także dawnej wspólnoty socjalistycznej, Polska charakteryzuje się zdecydowanie wysokim ich poziomem. Zob. M. Gorczyca, *Wydatki gospodarstw domowych na mieszkanie w Polsce i wybranych krajach*, GUS, Warszawa 1995.

[7] Występowanie podobnej relacji stwierdzono w Polsce w latach 1970–1995 dla gospodarstw domowych ogółem. Szczególnie uderzający jest, w porównaniu z innymi państwami, wzrost wydatków związanych z użytkowaniem mieszkań w Polsce. Zob. H. Kulesza, *Wydatki rodzin na mieszkanie na podstawie GUS-owskich badań budżetów domowych*, IGM, Warszawa 1997.

STRUCTURES OF EXPENDITURES OF HOUSEHOLDS OF OLD-AGE PENSIONERS AND DISABILITY PENSIONERS IN THE YEARS 1993–2003

Summary

Households of old-age pensioners and disability pensioners are a specific group of population whose financial situation is frequently treated as an exponent of the living standard in general. On the other hand the living standard in households is described by the structure of their spendings.

The aim of this article is to characterize and to present differences in the structure of spendings on commodities and services between the households of old-age pensioners and those of disability pensioners.

Empirical material for the analysis was published information on the level of expenditures on particular consumer goods and services obtained from national studies on households' budgets in the years 1993, 1997 and 2002. The period accepted for the analysis is justified above all by comparability of data due to the method applied to observe budgets of households and way of publishing the information.

As regards the structure of spendings on food, a lot of money is spent on meat and very little on fish. Moreover, what is striking is the high share of spendings on food in the total expenditures on consumer goods and services (in some cases it amounted to over 50%) and also a very high share of expenditures on rent and utility bills (up to 30%). However, in the course of time there was observed a decline in the share of spendings on food and a growth of expenditures on rent and household equipment. A highly negative phenomenon is a very low share of spendings on personal hygiene (below 4%) and education (less than 1%). Moreover, it is alarming that the share of money spent on health care went up while the slight share of money spent on hygiene and education declined. It should also be noted that the share of expenditures on alcoholic beverages and other substances as well as on recreation and culture increased. In the light of the above observations one can formulate a thesis that the groups of households of old-age pensioners and disability pensioners function under acute economic restrictions which is reflected in an unfavourable and still worsening structure of expenditures.